

EKSPORT SALOHIYATI TUSHUNCHASINING AGROBIZNES SHAROITIDA EVOLYUTSIYASI VA ZAMONAVIY TALQINI.

No'monov Otabek O'rmonjon o'g'li

Namangan Davlat Universiteti tayanch doktoranti

otabeknumanov1019@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada eksport salohiyati tushunchasining agrobiznes sharoitida shakllanishi, evolyutsiyasi va zamonaviy talqini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida eksport salohiyatiga oid klassik va zamonaviy yondashuvlar umumlashtirilib, ularning agrar soha xususiyatlari bilan bog'liqligi ochib beriladi. Shuningdek, global iqtisodiy integratsiya, xalqaro savdo munosabatlarining chuqurlashuvi hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida eksport salohiyati tushunchasining mazmunan kengayib borayotgani asoslab beriladi. Agrobiznesda eksport salohiyati nafaqat ishlab chiqarish hajmi, balki mahsulot sifati, qo'shilgan qiymat darajasi, logistika imkoniyatlari, institutsional muhit va innovatsion omillar bilan belgilanadigan kompleks iqtisodiy kategoriya sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: eksport salohiyati, agrobiznes, agrotadbirkorlik subyektlari, agrar eksport, qiymat zanjiri, raqobatbardoshlik, institutsional muhit, innovatsion rivojlanish

Kirish

Globalashuv va xalqaro iqtisodiy integratsiya sharoitida mamlakatlarning tashqi savdo faoliyatida qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, agrobiznes sohasida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarining xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning raqobatbardoshligini ta'minlash hamda barqaror eksport oqimlarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda eksport salohiyati tushunchasi agrar iqtisodiyotning muhim kategoriyalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda eksport salohiyati dastlab asosan ishlab chiqarish hajmi va eksport qilinadigan mahsulot miqdori bilan izohlangan bo'lsa, zamonaviy agrobiznes sharoitida ushbu tushuncha mazmunan kengayib, ko'p omilli va tizimli iqtisodiy kategoriya sifatida talqin etilmoqda. Xususan, mahsulot sifati, xalqaro standartlarga moslik, qo'shilgan qiymat darajasi, logistika infratuzilmasi, institutsional muhit, moliyaviy imkoniyatlar hamda innovatsion va raqamli texnologiyalardan foydalanish eksport salohiyatini belgilovchi asosiy omillar sifatida e'tirof etilmoqda.

Agrobiznesning o'ziga xos xususiyatlari — mavsumiylik, tabiiy-iqlim omillariga bog'liqlik, tez buziluvchan mahsulotlar ulushining yuqoriligi — eksport salohiyatini shakllantirish va baholashda an'anaviy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Shu sababli eksport salohiyatining agrobiznes sharoitidagi evolyutsiyasini

o‘rganish, uning zamonaviy talqinini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi agrobiznes sharoitida eksport salohiyati tushunchasining shakllanish bosqichlari va evolyutsiyasini tahlil qilish, shuningdek, zamonaviy iqtisodiy sharoitda uning mazmuni va tarkibiy elementlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari agrotadbirkorlik subyektlarining eksportga yo‘naltirilgan rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda, shuningdek, agrar eksportni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosatini takomillashtirishda ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

Eksport salohiyati tushunchasi iqtisodiy nazariyada dastlab mamlakat yoki tarmoqlarning tashqi bozorga mahsulot chiqarish imkoniyatlarini ifodalovchi ko‘rsatkich sifatida shakllangan bo‘lsa, agrobiznes sharoitida u yanada murakkab va ko‘p omilli iqtisodiy kategoriya sifatida namoyon bo‘lmoqda. Agrar sohada eksport salohiyati nafaqat ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi bilan, balki uning sifati, qo‘shilgan qiymat darajasi, logistika va infratuzilma imkoniyatlari, institutsional muhit hamda innovatsion rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu jihatdan, eksport salohiyatining agrobiznes sharoitidagi evolyutsiyasini tahlil qilish ushbu tushunchaning mazmunan kengayib borayotganini ko‘rsatadi.

An‘anaviy yondashuvlarda eksport salohiyati ko‘pincha tabiiy-resurs salohiyati, ishlab chiqarish quvvatlari va mehnat resurslari bilan izohlangan. Biroq zamonaviy agrobiznesda bu yondashuv yetarli emasligi amaliyotda yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Chunki qishloq xo‘jaligi mahsulotlari xalqaro bozorda asosan sifat, xavfsizlik, sertifikatlash, brending va logistika samaradorligi orqali raqobatlashmoqda. Natijada eksport salohiyati tushunchasi ishlab chiqarishdan tortib yakuniy iste‘molchigacha bo‘lgan barcha jarayonlarni qamrab oluvchi kompleks tizim sifatida talqin etilmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, agrobiznes subyektlarining eksport salohiyati ularning qiymat zanjiridagi o‘rniga bevosita bog‘liq. Xomashyo eksportiga yo‘naltirilgan subyektlar bilan chuqur qayta ishlashga asoslangan subyektlarning eksport samaradorligi o‘rtasida sezilarli tafovut mavjud. Qo‘shilgan qiymati yuqori bo‘lgan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi agrotadbirkorlik subyektlari nisbatan barqaror eksport hajmi, yuqori daromadlilik va bozor diversifikatsiyasiga erishayotganligi kuzatiladi. Bu holat eksport salohiyatini baholashda faqat miqdoriy ko‘rsatkichlar emas, balki sifat va institutsional omillarni ham hisobga olish zarurligini tasdiqlaydi.

Zamonaviy agrobiznes sharoitida eksport salohiyatining shakllanishida institutsional muhit muhim o‘rin tutadi. Davlat tomonidan yaratilayotgan huquqiy-me‘yoriy baza, eksportni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, moliyaviy rag‘batlar hamda sertifikatlashtirish tizimining rivojlanganlik darajasi agrotadbirkorlik subyektlarining tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini belgilaydi. Amaliy

kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, institutsional qo‘llab-quvvatlash yetarli bo‘lmagan sharoitda hatto yuqori ishlab chiqarish salohiyatiga ega subyektlar ham eksport bozorlarida barqaror faoliyat yurita olmaydi.

Bundan tashqari, logistika infratuzilmasi va transport tizimining rivojlanganligi eksport salohiyatining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining tez buziluvchanligi, saqlash va yetkazib berish xarajatlarining yuqoriligi agrobiznes eksportining asosiy cheklovchi omillaridan biri bo‘lib qolmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sovutgichli omborlar, zamonaviy qadoqlash texnologiyalari va raqamlashtirilgan logistika tizimlaridan foydalanuvchi subyektlarda eksport salohiyati sezilarli darajada yuqori bo‘lmoqda.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida eksport salohiyati tushunchasi yana bir yangi jihat bilan boyimoqda. Elektron savdo platformalari, raqamli marketing, onlayn shartnomalar va axborot texnologiyalaridan foydalanish agrotadbirkorlik subyektlariga an‘anaviy bozorlardan tashqari yangi xalqaro segmentlarga chiqish imkonini bermoqda. Bu holat eksport salohiyatining faqat moddiy resurslarga emas, balki intellektual va texnologik salohiyatga ham bog‘liqligini ko‘rsatadi. Natijada zamonaviy talqinda eksport salohiyati innovatsion rivojlanish darajasi bilan uzviy bog‘langan iqtisodiy kategoriya sifatida shakllanmoqda.

O‘tkazilgan tahlillar va umumlashtirishlar asosida aytish mumkinki, agrobiznes sharoitida eksport salohiyati ko‘p darajali va dinamik tizim bo‘lib, u ishlab chiqarish, qayta ishlash, logistika, institutsional muhit va bozor infratuzilmasining o‘zaro uyg‘unligi natijasida shakllanadi. Ushbu yondashuv eksport salohiyatini faqat mavjud imkoniyatlar yig‘indisi sifatida emas, balki ularni samarali boshqarish va rivojlantirish natijasi sifatida ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois, zamonaviy agrobiznesda eksport salohiyatini oshirish masalasi strategik boshqaruv, davlat siyosati va xususiy sektor manfaatlarining uyg‘unlashuvini talab etuvchi murakkab jarayon sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, eksport salohiyati tushunchasi agrobiznes sharoitida bosqichma-bosqich rivojlanib, dastlabki tor talqindan ko‘p omilli va tizimli iqtisodiy kategoriya darajasiga ko‘tarilgan. Zamonaviy sharoitda eksport salohiyati faqat ishlab chiqarish hajmi yoki resurs imkoniyatlari bilan emas, balki mahsulot sifati, qo‘shilgan qiymat darajasi, logistika infratuzilmasi, institutsional muhit, innovatsion va raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi bilan belgilanadigan murakkab tizim sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Agrobiznesning o‘ziga xos xususiyatlari — mavsumiylik, tabiiy-iqlim omillariga bog‘liqlik hamda mahsulotlarning tez buziluvchanligi — eksport salohiyatini shakllantirish va baholashda an‘anaviy yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Tadqiqot davomida eksport salohiyatini qiymat zanjiri yondashuvi asosida talqin

etish agrotadbirkorlik subyektlarining xalqaro bozorlardagi real imkoniyatlarini aniqlashda samaraliroq ekanligi asoslab berildi. Bu yondashuv eksport salohiyatini faqat mavjud resurslar yig'indisi sifatida emas, balki ularni samarali integratsiyalash va boshqarish natijasi sifatida baholash imkonini beradi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, institutsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, eksportga yo'naltirilgan davlat siyosati, logistika va infratuzilma rivoji agrotadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlardan foydalanish eksport salohiyatining zamonaviy tarkibiy elementi sifatida tobora muhim o'rin egallamoqda.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot agrobiznes sharoitida eksport salohiyati tushunchasining zamonaviy talqinini ilmiy jihatdan asoslab berdi hamda uni baholash va rivojlantirishda tizimli yondashuvlardan foydalanish zarurligini ko'rsatdi. Tadqiqot xulosalari agrotadbirkorlik subyektlarining eksportga yo'naltirilgan rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda, shuningdek, agrar eksportni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosatini takomillashtirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мухитдинов, Ш. 3. (2019). Пути совершенствования механизмов эффективного управления многопрофильными фермерскими хозяйствами в Узбекистане. In Формирование инновационной экономики будущего (pp. 54-58).
2. Muxitdinov, S. Z., Shakirova, N. A., Turdubayeva, G. A., Osmonova, G. S., & Asanova, G. A. (2023). Theoretical Basis of Risk Management in Manufacturing Enterprises. In Sustainable Development Risks and Risk Management: A Systemic View from the Positions of Economics and Law (pp. 403-405). Cham: Springer International Publishing.
3. Мухитдинов, Ш. (2023). ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РИСКОВ И УПРАВЛЕНИЕ ИХ НА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ. Экономическое развитие и анализ, 1(2), 192-199.
4. Ziyavitdinovich, M. S., Kamilovna, A. M., Ugli, J. A. J., Adxamovna, B. S., & Ogli, T. F. R. (2021). Covid-19 Pandemia in Uzbekistan Agriculture and its Impact on the Supply Chain. Alinteri Journal of Agriculture Sciences, 36(1).
5. Muxitdinov, S. (2023, June). Results of econometric modeling of management in multifunctional farms. In American Institute of Physics Conference Series (Vol. 2789, No. 1, p. 040060).

6. Muxitdinov, S. (2023). MAIN CHARACTERISTICS OF THE RISK MANAGEMENT MECHANISM IN MANUFACTURING ENTERPRISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 8(1), 259-262.
7. Urmonovich, N. O. (2023). MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 14(5), 3-5.
8. Abdukhamidovich, N. A., & Urmonovich, N. O. (2021). The Results of Theoretical Studies of the Chisel Cultivator Rack Frontal Surface Shape. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 25(4), 5930-5938.
9. Urmonovich, N. O. (2025). IMPROVING THE ACTIVITIES OF INNOVATIVE BUSINESS INCUBATORS AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. PEDAGOG, 8(11), 256-260.
10. Urmonovich, N. O. (2025). EFFICIENCY OF USING SCIENTIFIC AND TECHNICAL DEVELOPMENTS IN SMALL BUSINESSES. SO ‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 9(11), 57-61.
11. Urmonovich, N. O. (2025). THE IMPORTANCE OF SCIENTIFIC NEWS IN INCREASING THE COMPETITIVENESS OF SMALL BUSINESS. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 8(11), 194-198.
12. Urmonovich, N. O. (2025). THE PLACE OF SMALL BUSINESS AND SCIENCE INTEGRATION IN THE INNOVATION ECONOMY. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 4(46), 197-201.
13. Sattarov, A. (2021, June). DEVELOPMENT OF VIRGIN AND FALLOW LANDS IN THE FERGANA VALLEY AND RESETTLEMENT OF THE POPULATION (50-60 YEARS OF THE XX CENTURY). In Конференции.
14. Sattarov, A. (2020). Акрам Мадаминович Саттаров ЎЗБЕКИСТОНДА ЯНГИ ЎЗЛАШТИРИЛГАН ЕРЛАРГА АҲОЛИНИ КЎЧИРИЛИШИНING МУЛКИЙ МУНОСАБАТЛАР ТАРИХИДАН (1946-1960 йиллар мисолида). Архив исследований, 1-9.
15. Sattarov, A. (2020). Саттаров Акрам Мадаминович МАРКАЗИЙ ФАРҶОНА ХУДУДИДА ЯНГИ ЕРЛАРНИ ЎЗЛАШТИРИЛИШИ ВА АҲОЛИНИ КЎЧИРИЛИШИ. САБАБ ВА ОҚИБАТЛАР (1950-1970 йиллар мисолида). Архив исследований, 1-9.